

SOBRE EL BENASQUÈS*

1. Quan el president de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, professor Germà Colon, va convidar-me a presentar una ponència en aquest col·loqui, tot i acceptar amb goig, vaig comprendre que, atesos els temes de la reunió, havia de fer fer una virada geogràfica a les meves investigacions dialectals, que fins aleshores s'havien consagrat a la zona fronterera de la comarca del Matarranya — concretament, a les valls dels rius Mesquí i Bergantes —, i que havia d'enfrontar-me amb alguna de les parles pirinenques; també vaig comprendre que era una invitació a aplicar en alguna part de la zona geogràfica que constitueix un dels temes del col·loqui la metodologia que havia experimentat en territoris més meridionals.

En converses tingudes amb el professor Joan Veny, amic i col·lega, que és qui va iniciar-me fa anys en l'art de l'enquesta dialectal, vaig tenir plena consciència que un dels llocs més foscos de la part septentrional de la frontera entre el català i l'aragonès era jus-

* El text d'aquesta ponència va ésser escrit pensant en l'auditori que l'havia d'escoltar a Andorra; després, a l'hora de publicar-la, a fi de conservar, a més del seu contingut estricte, la seva intenció i el seu to, m'ha semblat oportú de mantenir la redacció originària — expurgant-la només pel que fa a algunes frases adreçades d'una manera directa als oients —; per això el lector d'ara hi observarà alguns trets més propis de l'estil oral, del text atzarós i fortuït en la seva forma, que no pas de la prosa científica, atemporal i infrangible.

tament la Vall de Benasc; per bé que hi havia treballs publicats que es referien d'una manera més o menys directa a aquesta zona, examinant-la generalment d'una manera especial, semblava que el professor de dialectologia es trobava mancat d'un suport suficientment consolador a l'hora de tractar-la. És així que vaig decidir de començar les investigacions sobre el parlar de la Vall de Benasc, seguint els mètodes que, com acabo de dir, havia experimentat ja abans.

2. La metodologia a què em refereixo no és, ni de bon tros, inventada per mi — es basa fonamentalment en un criteri que comparteix més d'un investigador i que és descrit d'una manera tan senzilla com clara per Charles Hockett a la seva obra *A Course in Modern Linguistics*¹ —, però em permeto de fer-hi esment especial abans d'introduir-nos plenament en el tema, d'una banda perquè no és, de bon tros, la usual en els treballs i les investigacions que s'han fet sobre la nostra llengua, i, d'altra banda, a fi de poder explicar que, en aquest cas, per raons totalment alienes a la meua voluntat, però íntimament lligades a la meua salut, no l'he poguda aplicar en totes les seves fases.

1. Encara que referides a l'anàlisi fonològica, les reflexions que fa Hockett sobre les operacions de *recollecció* i *col·lació* són aplicables a la investigació lingüística en general: «En la situación de campo, conviene distinguir entre dos operaciones o series de operaciones, que podemos llamar *recolección* y *colación*. La primera se refiere al proceso de transformar las emisiones escuchadas al informante en notaciones sobre el papel, en forma tal que permita fácilmente su comparación y manipuleo. La colación es el tipo de cotejo y clasificación que es preciso realizar con los datos recogidos antes de que pueda establecerse cuál es el sistema fonológico. En la práctica nunca se hace toda la recolección primero y toda la colación después. Los primeros intentos de colación, de carácter provisorio y basados en una recolección parcial, sugieren qué es lo que debe buscarse preferentemente en futuras recolecciones. La distinción lógica entre ambas es, sin embargo, esencial, por el hecho de que la colación debe seguir siendo provisoria hasta tanto no se haya completado la recolección» (*Curso de lingüística moderna* (Buenos Aires 1971), 107). Vegeu-ne també els §§ 12.2 i 12.3.

D'altra banda, em sembla fonamental, en un treball d'aquesta naturalesa, de donar-ne a conèixer el mètode. Considero que el grau de fiabilitat dels resultats obtinguts en una investigació i de les conclusions del seu autor està en relació estreta amb la metodologia practicada i amb la naturalesa de la informació de base. Particularment em trobo que, llegint segons quin tipus de treballs — abundosos, nogensmenys, en la bibliografia que hem de consultar —, sovint no sé fins a quin punt són acceptables o convincents les seves propostes o les seves conclusions, pel fet d'ignorar el camí que l'autor ha seguit per arribar-hi, o fins i tot, de desconèixer la naturalesa de les dades en què es basa l'argumentació.

El mètode que practico i propugno consta bàsicament de quatre fases. La primera fase consisteix a realitzar les enquestes amb un qüestionari no qualificat, o general, com pot ésser el de l'*Atlas Lingüístic del Domini Català*² — utilitzat en aquest treball —, recollint al mateix temps una sèrie de textos lliurement narrats per l'informador, en general després de suggerir-li un tema. A la segona fase es fa la classificació dels materials obtinguts, i es determina aquells aspectes de la parla estudiada que, per la seva naturalesa, requereixen un tractament específic i, sovint, un estudi exhaustiu. Després de constatar que els materials obtinguts no constitueixen un corpus suficient per a aquesta darrera finalitat, entrem a la tercera fase, que es redueix a l'elaboració d'una sèrie de qüestionaris específics, relatius als aspectes esmentats, i a l'execució de les respectives enquestes a les mateixes poblacions estudiades inicialment, o a d'altres, si els materials obtinguts en la primera ordenació dels materials mostren que és aconsellable d'ampliar la informació d'una manera espacialment extensiva, a més d'intensiva. Amb la informació obtinguda en aquesta fase, unida al corpus inicial, podem ja elaborar, a la quarta fase, el nucli de l'estudi i les conclusions definitives.³

2. A. M.ª BADIA I MARGARIT - JOAN VENY I CLAR, *Atlas Lingüístic del Domini Català. Qüestionari* (Barcelona 1965).

3. Aquesta és la metodologia utilitzada a la meua tesi doctoral (1973) sobre els parlars de la zona fronterera del Matarranya, actualment en premsa.

Pel que fa al treball que avui presento, he de lamentar, com he dit abans, el fet d'haver-me estat vedat de seguir fins al final aquest camí que acabo de descriure. Potser amb un criteri objectiu hauria hagut de renunciar a presentar la meva ponència precisament per aquesta raó; però — ja sabem tots que l'home és un ésser que es manifesta més aviat d'una manera subjectiva que no pas objectiva —, en aquest cas, optant per seguir la tendència més espontània no he volgut desapropiar l'ocasió tan propícia per a confrontar amb els meus col·legues, reunits amb motiu d'aquesta convenció científica, algunes de la gran quantitat de suggerències, i, fins i tot, alguns dels resultats provisoris, que han acudit a la meva ment mentre em dedicava a la tasca de confrontació i primera sistematització dels materials obtinguts, que és aquella fita del camí on la fortuna adversa m'ha parat els peus.

Potser un dels defectes principals del meu treball és que al llarg de tot ell em faig, i faig — en tot cas, si haig d'excusar-me d'alguna cosa és de fer-les, més que no pas de fer-me-les —, tota una sèrie de consideracions metodològiques. Tinguem, doncs, en compte que no ens abandonaran del tot en el curs d'aquesta exposició. El factor determinant d'aquest capteniment és, com hom pot deduir del que he dit fins ara, el contrast entre la manera de procedir que pot semblar la més adequada a l'investigador i els viaranys per on discorren les argumentacions en molts dels treballs que haurien de servir de base al mateix investigador, d'acord amb la conjuntura.

3. No manquen els treballs que, d'una manera o altra, afecten la zona geogràfica delimitada pel tema d'aquest estudi. En efecte, a la Vall de Benasc — a algun punt de la vall — es refereixen, entre d'altres obres, el *Vocabulario del dialecto que se habla en la Alta Ribagorza* de Vicente Ferraz,⁴ *La frontera catalano-aragonesa*

N'hi ha un breu resum publicat: *La lengua catalana fronteriza en el Bajo Aragón meridional. Estudio fonológico* (Barcelona 1975).

4. VICENTE FERRAZ Y CASTÁN, *Vocabulario del dialecto que se habla en la Alta Ribagorza* (Madrid 1934). No especifica les poblacions a què pertanyen

i *La frontera del català occidental* d'Antoni Griera,⁵ tota la sèrie de treballs sobre l'alt aragonès, generalment coneguts, i, més concretament, un seguit d'obres d'Àngel Ballarín Cornel, algunes amb afany normatiu, o, si més no, reinstaurador de la parla, que forneixen materials abundosos.⁶ Manuel Alvar s'ha ocupat més o menys

els mots; només hi figuren les formes que l'autor considera peculiars de la zona, com ell mateix diu: «En el vocabulario no constan todas las palabras que usan los ribagorzanos en su conversación, porque son muchas las netamente castellanas y catalanas, que no hay razón de estudiarlas» (p. 7). Aquesta manera de procedir, altament censurable des del punt de vista científic, ha estat i és practicada per un bon nombre d'investigadors, alguns dels quals, a més, es vanten de llur sagacitat a l'hora de destriar els materials que mereixen ésser considerats, d'aquells que no ho mereixen perquè coincideixen amb els d'altres llengües o parlars coneguts.

5. ANTONI GRIERA, *La frontera catalano-aragonesa* («Biblioteca Filològica de l'Institut de la Llengua Catalana», IV; Barcelona 1914). Una de les poblacions estudiades és Benasc. Id., *La frontera del català occidental*, BDC, VI (1918), 17-57; VII (1919), 69-79. Llista de mots de Viella, Vall de Barravès i Benasc, comparativa. Recensió de R. MENÉNDEZ PIDAL a la primera d'aquestes obres, a RFE, III (1916), 73-88.

6. Entre altres treballs d'ÀNGEL BALLARÍN CORNEL, citarem *El habla de Benasque*, RDTP, XXX (Madrid 1974), 99-224; *Elementos de gramática benasquesa* (Saragossa 1976). El sentit d'aquesta darrera obra, i, en general, de les de l'autor, es pot veure en aquest fragment de la introducció, que em permeto de reproduir: «Estos *Elementos de gramática* no pretenden ser un manual completo; pueden, sin embargo, ayudar a los jóvenes benasqueses a conocer su lengua materna e incitarles a servirse de ella, recobrando así la personalidad, condensada en su forma de hablar, que una propaganda insensata les había hecho perder. A partir del siglo XIX, los gobiernos de algunas naciones de Europa, invocando el progreso, han puesto especial empeño en desacreditar todas las hablas que no eran lenguas nacionales, y mayor ahínco en la desaparición de las parlas locales, de tal modo que nuestros montañeses llegaron a sentir vergüenza de servirse de su lengua propia. Hagamos votos para que pronto llegue el día en que, vencido ese complejo de inferioridad, en vez de avergonzados, se sientan orgullosos de saber emplear con soltura su lengua materna» (p. 8). El *Vocabulario del Benasqués* (Saragossa 1971), després d'una breu introducció gramatical, conté una llarga llista de mots amb llurs traduccions al castellà, al català, a l'aragonès i al francès, definició i frases on es troben. El *Diccionario del Benasqués*, segunda edición, aumentada y corregida por ÀNGEL BALLARÍN FERRAZ (Saragossa 1978), crec que s'ha de considerar una

específicament de la zona en alguns treballs seus.⁷ I, per fi, Günther Haensch s'ocupa de la part més meridional de la nostra vall en el seu estudi més ampli sobre els parlars de l'Alt Ribagorça.⁸ Hem de citar també, encara que de caràcter més general, l'obra recent de Rafael Andolz *Diccionario aragonés*, que, per bé que aporta materials copiosos, pot induir a errors notables, si és consultat per un profà en la temàtica que ens ocupa.⁹

segona edició, més extensa, de l'anterior; conté un nombre més gran de mots, i tant les definicions com el nombre de frases que els exemplifiquen han estat acrescuts. Totes aquestes obres aporten una quantitat de materials considerable, però han d'ésser consultades amb precaució. Algunes dades sobre folklore, toponímia, paremiologia, etc. poden trobar-se a les obres del mateix autor, *El Valle de Benasque. Formación, pasado, presente y porvenir del Valle*, 2.ª ed. corregida y aumentada (Saragossa 1974) i *Civilización Pirenaica. Vestigios ancestrales, toponimia, leyendas, refranes, adivinanzas y dichos* (Saragossa 1972).

7. MANUEL ALVAR, *El dialecto aragonés* (Madrid 1953); *Catalán y aragonés en las regiones fronterizas*, «VII Congreso Internacional de Lingüística Románica. Actas y Memorias» (Barcelona 1955), 737-778, basat en els materials de l'*Atlas Lingüístic de Catalunya* de Grieria.

8. GÜNTHER HAENSCH, *Las Hablas de la Alta Ribagorza (Pirineo aragonés)*, AFA, X-XI (1958-59), 57-193 i XII-XIII (1961-62), 117-250. A diferència dels treballs esmentats fins ara, reuneix les condicions de presentar documentació de primera mà i d'haver-la reproduït i sistematitzat amb criteris científics. L'autor aplica amb rigor la metodologia de la dialectologia tradicional; és comprensible, doncs, que la contundència de les seves conclusions quedi, si més no, atenuada, si adoptem una posició metodològica diferent. Aquest treball respon al tipus d'obra consagrat amb el nom de *monografía dialectal* i estudia la zona que queda al sud de la que ha estat objecte d'investigació per al meu estudi. Utilitzant en part els mateixos materials, Haensch publicà posteriorment el treball *Algunos caracteres de las hablas fronterizas catalano-aragonesas del Pirineo (Alta Ribagorza). Contribución al estudio del problema de los dialectos llamados de transición*, «Orbis», XI (Lovaina 1962), 75-110. Es tracta d'una comparació entre els parlars reconegudament aragonesos, el parlar de la zona de Bissaurri-Renanué, el d'Espés-Les Paüls, i el de Bonansa; l'autor arriba a la conclusió que el parlar de Bissaurri-Renanué pertany al domini aragonés, el d'Espés-Les Paüls és un dialecte de transició i el de Bonansa pertany al domini català. Encara el mateix autor ens dóna una breu informació sobre parlars situats més al sud en l'article *Las hablas del Valle de Isábena (Pirineo aragonés)*, RDTP, XXX (1974), 295-314.

9. RAFAEL ANDOLZ, *Diccionario aragonés. Aragonés-castellano. Castellano-aragonés* (Saragossa 1977). Entre altres defectes — cal suposar que atribuïbles

Les dades sobre el parlar de la Vall de Benasc que han transcendit als manuals i obres de conjunt, i, fins i tot, les que han servit de base per a l'elaboració d'alguns estudis, són tretes fonamentalment o bé dels materials de Griera — no cal que en comentem els resultats —, o bé dels del detallat estudi de Haensch. Hem de tenir en compte que, en el primer cas, la informació correspon a la població de Benasc i, en el segon, a les poblacions de la part més meridional de la vall. Si tenim en compte que en algun fenomen hi ha una discrepància notable entre els parlars dels dos extrems de la vall, comprendrem com pot arribar a ésser de confusionària l'extensió gratuïta de les característiques de la parla de l'un o de l'altre extrem de la vall a tota la zona, que s'ha fet en alguns dels treballs de conjunt a què m'he referit. A tot això hem d'afegir el fet que, quan ens parlen del benasquès, uns autors es refereixen amb aquest nom al parlar del poble de Benasc, i d'altres al de la vall en general i en sentit ampli, i això sovint sense especificar si el mot és usat amb el primer valor o amb el segon.

4. La Vall de Benasc té una forma de triangle allargassat; a la seva part nord hi ha les poblacions de Benasc, Cerler, Ancils i Grist,¹⁰ que estan separades de totes les altres per un petit coll, a partir del qual la vall es va eixamplant; cap a la part meridional tenim els pobles de Saünc, Vilanova, Gia i El Ru, a la vora dreta

a factors materials — té el d'haver incorporat, com si es tractés de mots aragonesos, tots els que l'autor ha obtingut dels treballs que s'han publicat sobre les àrees de parla catalana que són administrativament aragoneses; això sol pot crear una notable desorientació, si no es té en compte, per part de qui el consulta, la localització de cada mot i si correspon a una zona lingüísticament catalana o aragonesa.

10. Fins i tot el mateix nom de *Vall de Benasc* té un abast relatiu; a part del valor més ampli que li concedim aquí — que és, d'altra banda, el que se li sol donar des del punt de vista geogràfic en general —, en té un altre de més reduït que hem sentit a diversos habitants de Benasc o de Cerler i que afecta a aquests dos pobles i a Ancils, separant-los de *El Solano*, encara que els límits geogràfics que engloba aquest terme van resultar imprecisos en boca dels informadors.

de l'Éssera, i, a l'esquerra, Sessué, Sos, Eressué, Ramastué, Lliri, Arassant, Urmella, Castelló de Sos — el més populós —, i tota la sèrie de poblets o llogarrets de Bissaurri cap al sud-est — el mateix Bissaurri, Gabàs, Sant Martí, Veri, Sant Feliu, Dos, Buielgues, La Múria i Renanué — que constitueixen la zona estudiada per Haensch, i més directament connectada amb les poblacions de fora de la vall.

Els materials sobre els quals es basa aquest estudi han estat recollits a les poblacions de Cerler i Saünc, com a representants de la part septentrional de la vall, i a Eressué, com a mostra del parlar meridional (vegeu mapa núm. 1), atès que sobre la part encara més meridional existeix ja una informació notable en l'obra de Haensch.

5. No he volgut caure en la temptació inicial de classificar el benasquès com a part d'una de les llengües en contacte geogràfic (català o aragonès). Pel que fa a aquest punt només voldria cridar l'atenció sobre el fet que en molts casos, en les investigacions que s'han fet sobre el parlar d'aquesta zona, ens trobem amb un peix que es mossega la cua: han estat utilitzades dades del benasquès per a establir les característiques de l'aragonès — característiques que, d'altra banda, no han estat encara fixades amb claredat —, i, una vegada establertes d'aquesta manera, han estat preses com a punt de referència per a classificar el mateix benasquès.

En relació amb la tendència prematurament classificatòria, cal posar en relleu la influència potser excessiva que ha tingut en els estudiosos dels parlars fronterers la inclinació d'arrel menéndez-pidaliana que podríem resumir en una frase com: «¿dipthonga?, luego aragonés», que va portar el mateix don Ramon a afirmar el caràcter aragonès dels parlars del Matarranya a partir d'unes dades sense interpretar que havia publicat el filòleg austríac J. Hadwiger a principis de segle;¹¹ i amb això contribuï a la vergonyosa situa-

11. Contràriament al sentir més generalitzat entre els lingüistes, que consideren que un parlar determinat pertany a la llengua A o a la llengua B, veïnes

ció que tots els textos a l'abast de l'estudiós atribuïssin a l'aragonès una sèrie de municipis de parla catalana, i que aquest traçat erroni de la frontera s'anés repetint d'un llibre a un altre fins als nostres dies.¹²

geogràficament, quan un nombre important de les seves característiques fonamentals és propi d'una d'aquestes llengües i no de l'altra, Menéndez Pidal impulsa la teoria que cal elegir una de les seves característiques com a determinant de l'atribució; en el cas del català i l'aragonès opta per la diftongació de *ě* i *õ*: «en un mapa general de la frontera y en la nomenclatura clasificadora, la distribución del aragonés y el catalán debe señalarse por el límite de la *õ* y *ě* latinas según se diptonguen o no, como rasgo más comprensivo de todas las variedades del aragonés y de todas las del catalán, y como única base fija que nos puede servir en toda la extensión de la frontera. Esto evitará las vacilaciones de clasificación y confusiones en la nomenclatura que se presentan necesariamente en toda la frontera de los territorios reconquistados antes del siglo XIII (MENÉNDEZ PIDAL, *Sobre los límites del valenciano*, «Primer Congreso Internacional de la Lengua Catalana» (Barcelona 1908), 343-344). Com podem comprendre, l'aplicació a ultrança d'aquesta sentència podria donar origen teòricament a l'atribució a l'aragonès d'un dialecte que només tingué una de les seves característiques i que diferís d'ell en totes les altres. I de fet, en nom exclusivament de la diftongació, i encara fiant-se, pel que fa a Aiguaviva, de les aparences superficials que amaguen una realitat molt diferent, Menéndez Pidal deixa a la banda de l'aragonès tant Benasc com Aiguaviva: «... en el extremo norte, J. Saroïhandy después de dudar algo respecto de Benasque, clasifica su dialecto como catalán; pero adoptando el criterio general que propongo, debe ese dialecto llamarse aragonés, porque dice *nueit* nocte y *güeit* octo. Al sur, Hadwiger da a Aguaviva como pueblo de Teruel que habla valenciano, pero apunta de su lenguaje las formas *tierra*, *fierro*, *siat* siete, según las cuales debe comprenderse este pueblo dentro de los límites del aragonés, caso que este fenómeno de diptongación sea allí regular» (*ibid.*, 344).

12. No ha estat de sort el català pel que fa a aquest punt de la frontera; des de temps més o menys reculats, en els orígens de l'interès científic per aquestes qüestions, fins a obres actuals, trobem diversos traçats que no es corresponen de bon tros amb la realitat lingüística. Vegeu J. AGUILÓ, *Fronteres de la llengua catalana i estadística dels que parlen en català*, «Primer Congreso Internacional de la Lengua Catalana», 638-642; A. ALCOVER, BDC X (1919), 517; DCVB (mapa de la *Introducció*); A. BADIA, *Gramàtica històrica catalana* (Barcelona 1951), 54; M. ALVAR, *El dialecto aragonés* (Madrid 1953), 144, mapa 7; A. GRIERA, *Dialectologie catalane* «Communications et Rapports du Premier Congrès International de Dialectologie Générale» (Louvain-Bruxelles

No podem, però, entretenir-nos en el comentari d'aquestes i d'altres qüestions, perquè ja és hora que entrem de ple en el tema que ens hem proposat de tractar. Presentaré a continuació alguns aspectes determinats que l'ordenació pacient i la confrontació dels materials recollits m'ha fet creure oportú de sotmetre a la vostra consideració.

6. En primer lloc cal que ens referim a la divisió dels parlars de la Vall de Benasc en dues zones: una que practica l'alternança vocàlica *a/e* en les variacions morfològiques de nombre de les formes nominals, i l'altra que no és afectada per aquest fenomen; a la primera diran [báka] per al singular i [bákes] per al plural, mentre que a la segona les formes corresponents seran [báka] i [bákas]. Si ens fem d'alguns treballs de síntesi, veurem que afirmen l'una cosa o l'altra per a tota la vall, i això depèn de si han basat la seva informació en investigacions fetes a localitats de la part més meridional o de la part més septentrional. A la part nord de la vall, l'angle superior del triangle, amb els pobles de Benasc, Cerler, Ancils, Grist i Saünc, existeix l'alternança *a/e* que hem esmentat; es tracta de casos com:

[séla] - [séles]
 [alywása] - [alywásés] 'frontissa'
 [mandonǵíla] - [mandonǵíles]
 [dóna] - [dónes]
 [la] - [les] (article)
 etc.,

i això d'una manera sistemàtica amb qualsevol forma de tipus nominal.¹³ A més, aquest fenomen té una repercussió en la conjugació

1960)», II (Lovaina 1964), 70; A. ZAMORA VICENTE, *Manual de Dialectología Española*, 2.ª ed. (Madrid 1967) mapa enfront p. 212. Per a una informació més detallada sobre aquesta qüestió, vegeu J. RAFEL, *op. cit.* a la nota 3 d'aquest treball, pp. 6-7.

13. Aquesta sistematicitat provoca la sorpresa de M. Alvar quan diu: «Y lo que es más de notar: se respeta esta uniformidad incluso en casos como

ció: el present d'indicatiu dels verbs amb infinitiu acabat en [á] té [e] com a vocal desinencial:

(1	[kánto])	4	[kantém]
2	[kántes]	5	[kantéts]
3	[kánte]	6	[kánten]

Semblantment ocorre amb l'imperfet d'indicatiu de qualsevol verb i amb el present de subjuntiu dels verbs amb l'infinitiu acabat en [re], per bé que en aquests casos hi ha discrepància entre les solucions obtingudes a Cerler i a Saünc pel que fa a la primera persona del singular i del plural; a la primera població aquestes formes tenen [a] desinencial, i a la segona tenen [e]:

Cerler

1	[kantáβa]	[Λetfíβa]	[benéβa]	[béŋga]
2	[kantáβes]	[Λetfíβes]	[benéβes]	[béŋges]
3	[kantáβe]	[Λetfíβe]	[benéβe]	[béŋge]
4	[kantáβan]	[Λetfíβan]	[benéβan]	[beŋgám]
5	[kantáβets]	[Λetfíβets]	[benéβets]	[beŋgéts]
6	[kantáβen]	[Λetfíβen]	[benéβen]	[béŋgen]

los de *carrasca*, *almendra* y *botella*, cuyos plurales son *carrasques*, *almendres*, *botelles* en Benasque, a pesar de ser voces aragonesas» (*Catalán y aragonés en las regiones fronterizas...*, 752). Hauríem de tenir en compte que una qüestió són els problemes d'influències lèxiques i una altra els gramaticals, i tothom sap que una llengua pot haver experimentat la influència, en forma de préstec, del lèxic d'una altra, però no per això els aspectes gramaticals propis s'alteraran quan siguin usats els tipus lèxics forasters (quan en català de Barcelona s'usa el castellanisme [əmpuxá], es fa amb les formes desinencials pròpies del català i no del castellà: [əmpuxém], [əmpuxéu]); per tant, allò que seria «de notar» seria, en tot cas, el contrari. Passo per alt comentaris més aprofundits sobre aquesta interpretació. La citació és només anecdòtica i no afegeix res pel que fa a aquest fenomen concret, però no és gratuïta, perquè ens il·lustra sobre determinades maneres d'enfrontar-se amb el fet lingüístic. Amb aquest criteri, qualsevol parlar fronterer quedaria reduït a un parell de dotzenes de mots, després de sostreure-li allò que, seguint el mateix criteri, podria ser considerat *propi* de les llengües veïnes.

Saiïnc

1	[kantáβe]	[Λetfíβe]	[benéβe]	[béŋge]
2	[kantáβes]	[Λetfíβes]	[benéβes]	[béŋges]
3	[kantáβe]	[Λetfíβe]	[benéβe]	[béŋge]
4	[kantáβen]	[Λetfíβen]	[benéβen]	[beŋgém]
5	[kantáβets]	[Λetfíβets]	[benéβets]	[beŋgét्स]
6	[kantáβen]	[Λetfíβen]	[benéβen]	[béŋgen]

En canvi, a tota la resta de la vall, amb una continuació cap al sud, fora ja de la zona que estudiem, trobem, d'una banda:

[séλα] - [séλας]
 [αλγwása] - [αλγwásας]
 [mandoŋgíλα] - [mandoŋgíλας]
 [dóna] - [dónas]
 [la] - [las]
 etc.

i de l'altra:

	<i>Pres. Ind.</i>	<i>Imperfect d'indicatiu</i>			<i>Pres. Subj.</i>
1	[kánto]	[kantáβa]	[Λetfíβa]	[benéβa]	[béŋga]
2	[kántas]	[kantáβas]	[Λetfíβas]	[benéβas]	[béŋgas]
3	[kánta]	[kantáβa]	[Λetfíβa]	[benéβa]	[béŋga]
4	[kantám]	[kantáβan]	[Λetfíβan]	[benéβan]	[beŋgám]
5	[kantáts]	[kantáβats]	[Λetfíβats]	[benéβats]	[beŋgát्स]
6	[kántan]	[kantáβan]	[Λetfíβan]	[benéβan]	[béŋgan]

Hi ha, encara, en la conjugació alguna altra repercusió menor d'aquest fenomen.

Pel que fa a aquesta característica em limitaré a deixar constància del fet i del seu abast geogràfic (vegeu mapa núm. 2), perquè hi ha d'altres aspectes d'aquest parlar que reclamen més la nostra atenció.

7. No per conegut deixarem d'esmentar el fenomen considerat típic del ribagorçà, que es troba plenament representat a la

Vall de Benasc, i que consisteix en la palatalització de la consonant *l* llatina, quan, sigui ja des de l'origen, sigui, amb una casuística específica, com a resultat de la caiguda d'alguna vocal, es troba constituint el segon element d'un grup consonàntic tautosil·làbic. Les consonants que poden constituir un grup tautosil·làbic amb *l* són les obstruents no apicals ni palatals; així resulten els grups:

pl	kl
bl	gl
fl	

Aquests grups donen lloc als corresponents amb consonant líquida palatal, que es poden exemplificar tant en posició inicial de mot, com en posició interior, amb les salvetats que farem per a *bl* i *gl*. Vegem-ne alguns exemples:

	pl		kl	
<i>inicial</i> ¹⁴		<i>interior</i>		<i>interior</i> ¹⁹
[pλorá]		[pópλe]	[kλau]	[fɛkλámo]
[pλantá]		[ámpλo]	[kλaβiléro] ¹⁷	[músκλos] ²⁰
[pλat]		[fɛpλεγά]	[kλím] ¹⁸	[sésκλes] ²¹
[pλεγά]		[dopλá]	[kλuká]	[aɲkλúm] ²²
[pλúma]		[eɲʃopλιδά] ¹⁵		
[pλóure]		[fipλón] ¹⁶		
[pλέta]				

14. Els casos de *p*, especialment inicial, són molt més abundosos que els de les altres consonants; als exemples esmentats en podríem afegir d'altres, com [pλantáɲna], [pλáno], [pλaɲtʃá], [pλέno], [pλom], [pλanádes], [a pλέ], [a pλerét] (*a poc a poc*).

15. *oblidar*.

16. *fibló*.

17. *turmell*.

18. *crinera*.

19. Els grups secundaris han originat normalment [λ] (OCULU > [wélo]). Només han ocasionat [kλ] si els precedeix [s] o una consonant nasal.

20. *espatlles*.

21. *cèrcols* (de la bóta).

22. *enclusa*.

bl		fl	
<i>inicial</i>	<i>interior</i> ²⁴	<i>inicial</i>	<i>interior</i>
[b _l áɲ]	[nuβláu]	[fléma]	[umflá]
[b _l áɲ] ²³		[florí]	[foflá] ²⁵
[blána]		[fláuta]	
[bléda]		[fláma]	

El cas de *gl*, poc freqüent, d'altra banda, queda en certa manera dissimulat per la desaparició de la consonant obstruent; així tenim mots com [iáesja], [sajrlúk], [síɲla] — aquest darrer alternant amb [síɲla] — que mostren el resultat d'aquest fenomen complex. Observem que en els dos darrers (precedents respectivament de *singluttu — llat. clàs. SINGULTU — i CINGULA) s'ha produït una palatalització, més o menys consolidada, per assimilació regressiva, de la consonant nasal que precedeix la líquida. Un pas més encara en aquest joc d'assimilacions i síncopes el representa la forma [kansílo] (cf. cat. *capcingla*), obtinguda a la localitat de Saünc, en la qual ha desaparegut la consonant nasal que precedia la líquida (a Eressué, en canvi, he recollit [kansíɲlo]). De tota manera no hem de perdre de vista que l'escassetat d'exemples d'aquest grup condiciona forçosament l'abast de les nostres consideracions.²⁶

23. *sègol*. El blat es diu [tríɲo].

24. Els casos que podien haver ocasiona *bl* en posició interior han passat a augmentar la llista d'exemples de [ɲ] d'origen consonàntic (TABULA > [táula], PARABOLA > [paráula], CANNABULA > [kanáula], SIBILARE > [siplá]); d'altres han coincidit amb la solució de *pl*: [eiʃopklídá], [fiprón]. L'únic cas que n'hem recollit [nuβláu], no és probablement una forma autòctona (el *Diccionario del Benasqués* recull *nublau*); a Saünc hem trobat només [núβel] amb el valor de '(cel) cobert de núvols', i, encara que al *Diccionario del Benasqués* apareix aquest mot només amb el valor de 'núvol' (cast. *nube*), no l'hem pogut documentar amb aquest sentit, amb el qual ens han dit [bóɲra], pl. [bóɲres], [-as] a les tres localitats estudiades, mot que, d'altra banda, en el diccionari citat només apareix amb el valor de 'boira' (cast. *niebla*).

25. *roncar*.

26. El cas de *unlla*, que cita Haensch (*Alta Ribagorza*, I, 124) documentat a Espés, Bonansa, Noals i Ardanui, no apareix a la nostra documentació: a

8. Més transcendent, potser, que aquesta palatalització és la de la consonant *l* llatina inicial de mot, característica peculiar de la llengua catalana, que el benasquès posseeix amb tota la seva plenitud, és a dir, d'una manera completament regular. Dels materials que he recollit surt una llarga llista de mots afectats per aquest fenomen;²⁷ en canvi, són extraordinàriament reduïts en nombre els que apareixen amb *l* inicial; alguns, com [lómo], es troben amb aquesta mateixa forma en valencià; d'altres, com [láyo], [látiyo], [lóma] només apareixen en una de les poblacions estudiades ([láyo] a Cerler i [liβón] a Saünc i Eressué; [látiyo] a Cerler, [látiyo] a Eressué i [iʃurdiáka] a Saünc; [lóma] no apareix més que a Cerler); alguns, pocs, apareixen a les tres poblacions, com [limón]. En canvi, aquest fenomen s'estén, d'una banda, a alguns mots que tenen una estructura fonològica diferent de la catalana, com [limózna], i, d'una altra, a alguns casos de consolidació de l'article: hi ha a la part alta de la vall, a la zona nord-est, un paratge en el qual reviu un mot de tan arrelada tradició catalana, com és el d'*empriu*, amb representants també en aragonès i en occità; el nom d'aquest paratge en boca dels habitants de la vall és [lampríu] o [lampríu] — l'he recollit amb totes dues formes —; això respon, a la meua manera de veure, a una reinterpretació del nom amb l'article aglutinat, com si es tractés d'un sol mot,²⁸ i com que, en principi, no hi ha mots que comencin per *l*, els parlants han fet d'una manera espontània la substitu-

totes tres localitats enquestades ens han respost [úɲa]. En canvi, trobem [uɲláða] 'agullada' a Saünc i a Eressué, que requereix, en tot cas, una explicació (a Cerler trobem [uɲláða]). Igualment que en el cas de *kl* (cf. n. 19) els grups secundaris han originat normalment [λ]: REGULA > [ṽéla].

27. [lúna], [λwéɲga] 'llengua', [λaɣáɲa], [líɣá], [línsól], [lósa] 'culler', [límpjá], [λaβá], [λeɪʃɣa] 'lleixiu', [lárgo], [lúns] 'dilluns', [lamprít] 'llampec', [lítaɾáða] 'esllavissada', [luyá] 'poble', [λaurá], [λaɣó], [λepá], [lána], [lítón] 'porc', [λoɲganisa], [λart], [límaško], [λombríyo] 'cuc de terra', [λop], [líyra], [líma].

28. A ÀNGEL BALLARÍN, *Civilización Pirenaica* (Saragossa 1972), 95, trobem *L'Ampriu*. Al *Mapa militar de España, Benasque, 32-9 (180)*, Servicio Geográfico del Ejército (1976), apareix el *Collado de Ampriu*.

ció; si volem, doncs, es tracta d'una formació hipercorrecta.²⁹ Joan Coromines ja havia posat en relleu un altre cas anàleg al que acabem de citar: *La Llinsola*, nom d'un prat, a l'altre extrem de la vall, al Ru, és interpretat com un resultat d'ILLA INSULA, amb aglutinació de l'article i ulterior palatalització; aquest fet porta Coromines a afirmar que la isoglossa corresponent a la palatalització de la *l* inicial ha avançat modernament cap a la zona de Benasc i que, per tant, no és aquest un fenomen autòcton d'aquella terra;³⁰ aquesta conclusió no sembla implicada necessàriament per aquest fenomen, per tal com és conegut que un fenomen determinat, una tendència fonètica en aquest cas, que ha actuat ja sobre la llengua pot continuar actuant sobre mots de nova formació o novament adquirits per aquesta.³¹ Com que no és el nostre propòsit d'entrar a discutir

29. Encara que jo no sigui ni toponomista ni etimòleg, crec que aquesta explicació s'imposa, més que no pas la que emet el senyor Ángel López García en la seva comunicació al «VII Congreso Internacional de Estudios Pirenaicos» (*Notas de toponimia benasquesa*, «Actas del ...», Seo de Urgel, 1974, VII, 2, Comunicaciones de la VII Sección: Filología, Lingüística y Literatura Pirenaicas», Instituto de Estudios Pirenaicos (Jaca 1976), 53-63), quan classifica aquest topònim dintre de les denominacions de fenòmens atmosfèrics, dient que ve de «LLAMP- (raíz prerrom. 'relámpago') en *El Llampriú* (sic), cf. cat. *llampec*, habla viva *llampit*, y -ú sufijo locativo». Aquesta citació no té altre valor que l'anecdòtic, però crec que convé fer-la per contribuir a la protecció del lector indefens contra l'acumulació d'extravagàncies.

Sobre l'extensió d'aquest tipus lèxic en aragonès, vegeu el documentat treball de J. A. FRAGO GRACIA, *Una perspectiva històrica sobre la relació entre el léxico navarroaragonés y el del área occitana*, RLIR, XLI (Lyon-Paris 1977), 323.

30. «Els pobles de la Vall de Benasc tenen encara *Ll-* general, sobretot en toponímia, incloent-hi els de la dreta de l'Éssera i aigües avall fins al Ru: en aquest, el nom de prat riberenc *La Llinsola* suggeriria, és veritat, un avenç modern de la isoglossa, puix que ha afectat fins la *L'* aglutinada de l'article; però encara a Chia, un poc més a l'oest, compto unanimitat de topònims en *Ll-* (4); però amb això encara restem al vessant benasquès» (JOAN COROMINES, *Estudis de fonètica històrica: palatalització de la L- inicial*, a *Entre dos llengüatges*, I (Barcelona 1976), 58).

31. Semblantment a com alguns catalanoparlants estenen la palatalització de la *l* inicial a mots savis que, en principi, no són afectats per aquest fenomen, i diuen *llingüística*, *llabial*, *llímit*; en d'altres mots hi ha fins i tot una vacil·lació gairebé generalitzada: *lògic* - *llògic*, *leprós* - *lleprós*.

problemes cronològics, passarem a considerar altres qüestions que esperen la nostra atenció.

9. L'aspecte que més ha influït en la catalogació de la parla de Benasc entre els parlars aragonesos per part de la major part dels investigadors és — després de la diftongació d'è i ø llatines accentuades, de què ens ocuparem tot seguit — la conservació de -o final en una llarga sèrie de mots, per bé que no en tots com en castellà. En efecte, encara que trobem mots que han perdut aquesta -o final,³² és infinitament més llarga la llista dels que l'han conservada;³³ i en alguns mots hi ha vacil·lació, si més no, en diferents localitats, com, per exemple, [martwáʎ] (Eressué, Saünc), [martwéʎo] (Cerler). De ben segur, però, que no ens entretindríem gaire en la consideració d'aquest fet, si no fos que es produeix la circumstància peculiar que aquesta -o final només és conservada — en els mots en què ho és — en les formes de singular, havent desaparegut a les formes de plural, i s'ha generat així tota una casuística que crec que la consideració del materials que he recollit contribuirà a aclarir. Per bé que aquest fet no és desconegut, no ha estat posat prou en relleu en els estudis que hi ha fets sobre el benasquès, i, per descomptat, sempre ha estat presentat com una curiositat, amb algun exemple, sense cap intent de sistematització.³⁴

32. [ḡastóʎ], [karamúʎ], [gaʎ], [gotáʎ] 'caramell', [krestáʎ] 'caramell', [poʎ], [faʎ] 'esquerda', [manóʎ] 'manada', [paréʎ]; [man] 'mà', [an] 'any'; [páom]; [ʎart]; [kalíʎ], [ʎu], [kʎau]; [pʎat], [fret], [bot]; [fok]; [iβért], [fort]; [forn].

33. Només en donarem uns exemples amb consonants finals diferents: [fíʎo], [fíʎo], [gráno], [sápo], [súko] 'solc', [díðo] 'dit', [keiʎíʎo] 'roure', [béro] 'verro', [dúro], [báso], [búʎo] 'boix', [nóβʎo], [kéβro] 'cabiró', [lárgo], [ísto] 'aquest', [tʃermanástro], [báʎko], [kúrto], [mólto], etc.

34. «Los tres mapas que se encuentran en estas circunstancias señalan (...) un especial tratamiento para Benasque, en singular conserva la -o (*allo* 'ajo', *amigo*), pero se pierde en el plural» (ALVAR, *Catalán y aragonés en las regiones fronterizas*, 752); HAENSCH (*Las hablas de la Alta Ribagorza*) no parla d'aquest fenomen ni a la part dedicada a fonètica històrica, ni a la dedicada a morfologia. Tampoc no hi al·ludeix a *Algunos caracteres de las hablas fronterizas...* En canvi, Á. BALLARÍN (vegeu, per exemple, *Elementos de gramática benasquesa*, 18) indica explícitament aquest fenomen i n'aporta bastants exem-

D'una banda, en una sèrie de casos, els menys, la *-o* es manté tant en la forma de singular, com en la de plural; es tracta dels següents:

1) Quan la consonant que recolza sobre la *-o* és fricativa (en sentit estricte, és a dir, [f,³⁵ s, ʃ]):

[báso] - [básos]	[ífo] - [ífos]
[késó] - [késos]	[búfo] - [búfos]

2) Quan aquesta consonant és [f̄]:³⁶

[béfo] - [béfos]
[búfo] - [búfos]
[mófo] - [mófos]

3) Quan la *-o* és precedida de la semiconsonant [j]:

[nóβjo] - [nóβjos]
[láβjo] - [láβjos]
[límpjo] - [límpjos]

o de la consonant [y]: [r̄áyo] - [r̄áyos].

4) Quan la *-o* és precedida de la major part dels grups consonàntics (tautosil·làbics o heterosil·làbics), salvat dels que especificarem més avall:

<i>br</i> [kéβro] - [kéβros]	<i>rg</i> [lárgo] - [lárgos]
<i>dr</i> [aláðro] - [aláðros]	<i>st</i> [ísto] - [ístos]
<i>rd</i> [bimárdo] - [bimárdos]	<i>str</i> [tʃermanástro] - [tʃermanástros]

ples; en aquest cas, és qui informa d'una manera més clara sobre la realitat de la parla.

35. Encara que no tenim exemples de [f] hem inclòs aquesta consonant en l'enumeració a fi de fer-la més sistemàtica.

36. Notem que en aquest cas en català mateix es conserva la vocal final: *carro, ferro, verro, marro*.

En canvi, en tota una altra sèrie de casos, la *-o* final, encara que es mantingui en la forma de singular, desapareix en la de plural. Això es produeix en les circumstàncies següents:

1) Quan la *-o* és precedida d'una consonant que no sigui cap de les esmentades:

[λ]	[fílo] - [fíls] [wélo] - [weíls] [kaílo] - [kaííls] [batálo] - [batáíls] [kotfílo] - [kotfííls] [budjélo] - [budjéíls] [piólo] - [pióíls] [portjélo] - [portjéíls] etc.	[n]	[soβríno] - [soβríns] [gráno] - [grans] [táno] - [tans] (<i>nus de la fusta</i>) [rēdóno] - [rēdóns]
[l]	[fílo] - [fíls] [paɲwélo] - [paɲwéíls] [kaswélo] - [kaswéíls]	[p]	[sápo] - [saps]
		[t]	[féto] - [fets] (<i>fet</i>) [moskíto] - [moskííts] [ráto] - [ráíts] (<i>rata</i>)
		[k]	[swéko] - [sweks] [kúko] - [kuks] [súko] - [suks] (<i>solc</i>)

Amb les particularitats següents:

a) que, si es tracta d'una consonant obstruent mat laxa, és a dir, [β,³⁷ δ, γ], passa a tenir el comportament fonètic de les consonants obstruents mats en final de mot:

[δ]	[dído] - [dits] [múdo] - [muts] [núdo] - [nuts] [ɲédo] - [ɲets] (<i>niu</i>)	[γ]	[bořéyo] - [bořéíks] [keiříyo] - [keiřííks] [łombříyo] - [łombřííks] (<i>cuc de terra</i>) [melíyo] - [melííks]
-----	---	-----	---

37. No hi ha casos de [β] en els nostres materials. Entre els que podrien haver originat en la llengua actual mots acabats en [βo], la major part, amb [β] primitiva, han originat [u]: [kalíu], [ɔu], [klau], i els altres, amb [b] primitiva, han perdut normalment la vocal final i acaben amb [p]: [łop].

10. Les variacions morfològiques de formes nominals motivades per l'alternança singular ~ plural — i, en aquest cas, també per l'alternança masculí ~ femení — són encara incrementades per les que presenten els substantius, adjectius i participis que en el seu origen llatí presenten els finals -ATU, -ETU, -ITU. En el parlar de la Vall de Benasc aquests mots presenten una forma de singular acabada en [ɹ], enfront de la corresponent de plural acabada en [ts]; i, en els casos de flexió de gènere, una forma de femení acabada en [ádas] o [ádes], segons la zona (d'acord amb el que hem dit més amunt, vegeu § 6), per al plural. Vegem-ne alguns exemples:

<i>masculí singular</i>	<i>m. plural</i>	<i>f. singular</i>	<i>femení plural</i>
[foráɹ]	[foráts]		
[praɹ]	[prats]		
[sařáɹ] (<i>cavalló</i>)	[sařáts]		
[línaɹ] (<i>teulada</i>)	[línáts]		
[bestíɹ]	[betíts]		
[kremáɹ]	[kremáts]	[kremáda]	[kremádas], [-des]
[pastáɹ]	[pastáts]	[pastáda]	[pastádas], [-des]
[deɣoláɹ]	[deɣoláts]	[deɣoláda]	[deɣoládas], [-des]
[koséɹ] (<i>cuit</i>)	[koséts]	[koséda]	[kosédas], [-des]
[uníɹ]	[uníts]	[unída]	[unídas], [-des]

11. Hi ha, però, tota una altra sèrie de mots amb [ɹ] final, que, en no estar associada evolutivament a les terminacions esmentades, no dóna lloc a aquestes alternances. Em refereixo a la [ɹ] que procedeix, en principi, dels sons [β], [ð] o [ɣ] constrictius del català primitiu en posició implosiva. Aquests mots no presenten en la relació singular ~ plural altra alternança fonològica que la que deriva directament de l'actuació dels morfemes de nombre: [ɔɹ] - [ɔs], [klaɹ] - [klaus], [peɹ] - [peɹs], [boɹ] - [bos], [estíɹ] - [estíts], etc., i, per tant, queda al marge dels diferents tipus de modificacions de l'estructura fonològica dels mots condicionades per factors morfològics. Nogensmenys, és gairebé indefugible — ja que ha estat necessari d'alludir-hi — d'aturar-nos un moment en la

consideració d'aquest darrer fenomen, que, essent el que determina una de les característiques més peculiars de la llengua catalana, trobem també en benasquès.³⁸

En efecte, als parlars de la Vall de Benasc trobem una llarga sèrie de mots amb aquesta [ɥ] semivocal — sigui en posició final, com en els exemples que hem adduït aquí damunt, sigui en posició interior de mot —; i això fa pensar en uns fets evolutius anàlegs als que s'han produït en català. De tota manera, els fenòmens no són totalment equivalents en benasquès i en català:³⁹ pel que fa al benasquès, en el cas de [ɥ] procedent de [β] hi ha un bon nombre de mots que donen testimoni d'aquest resultat.⁴⁰ No resulta tan abundosa l'exemplificació de [ɥ] relacionada amb [δ] primitiva;⁴¹ aquesta [δ] presenta la solució [i̯] en el mot [kájre] < CA-

38. Vegeu, en relació amb aquesta qüestió: E. ALARCOS LLORACH, *Algunas consideraciones sobre la evolución del consonantismo catalán*, «Miscelánea-homenaje a A. Marinet: Estructuralismo e historia», II (La Laguna 1958), 5-40; J. RAFEL I FONTANALS, *La U catalana d'origen consonàntic*, ER, (1963-1968 [1971]), 179-211; JOSEPH GULSOY, *El desenvolupament de la semivocal -w en català*, «Catalan Studies. Volume in memory of Josephine de Boer» (Barcelona 1977), 71-98; PH. D. RASICO, *Alguns problemes cronològics de les sibilants catalanes*, «Estudis de llengua, literatura i cultura catalanes (Actes del Primer Colloqui d'estudis catalans a Nord-Amèrica. Urbana 30 de març-1 d'abril de 1978)» (Barcelona 1979), 93-109.

39. En català evolucionen fins a [ɥ] les consonants constrictives del català primitiu [β], [δ], [ɣ] en posició implosiva:

NAVE > naβ > naɥ	LABORARE > ʎaβ'rá > ʎaɥrá
SEDE > seδ > seɥ	CADERE > kád re > káɥre
IUGU > ʒoɣ > ʒoɥ	TEGULA > téɣ la > téɥla

Així com també el resultat de la desinència verbal llatina -RIS (2.ª pers. pl.): HABETIS > aβéu.

40. [kalfú] (i [tirakalfú]), [ɔu], [plóure], [ʎaurá], [léyto] 'llevat', [móure], [noɥ] (< NOVE), [kʎau] (< CLAVU, CLAVE), [siɥlá], [síɥlo], [tʃoɥs] 'dijous', [neɥ], [boɥ], [eskriɥre], [táɥla], [noɣalfú] 'camp comunal per a pastura', [amprú] (topònim), [dalíɥ] (top.), [paráɥla], [estíɥ], [kánáɥla] 'collar de fusta per a les esquelles'.

41. [peɥ], [deɥ] (< DECE), [perdíɥ], [proɥ], [kréɥre]. En relació amb aquest cas podem considerar el topònim *Grau* (< GRADU, citat per Á. Ballarín (*Civilización Pirenaica*, 94), i el nom de casa *La Creu* (*ibid.*, 97).

DERE,⁴² apartant-se amb això de la resta de mots amb [δ] primitiva i de la solució catalana. Observem, pel que fa als verbs CADERE, CREDERE, VIDERE — que en català han originat una [ɥ] del tipus que estem considerant —, que en benasquès han tingut solucions diferents: [káɣre], [kréɣre], [bedé], essent la conjugació del present d'indicatiu, respectivament:

1	[káɣo]	[krédo]	[béɣo]
2	[kajs]	[kreɣs], [krédes]	[bets]
3	[kaj]	[kreɣ], [kréde]	[béde]
4	[kayém]	[kredém]	[bedém]
5	[kayéts]	[kredéts]	[bedéts]
6	[káyen]	[kréden]	[béden]

La tercera consonant, [ɣ], no presenta exemples en els nostres materials. Un mot que podria haver original [ɥ] ha conservat la vocal final i, per tant, no ha donat ocasió a [ɣ] de trobar-se en posició implosiva: IUGU > [tʃúβo].

Al contrari del que hem vist per a [β] i [δ], la desinència verbal de segona persona del plural (llat. -TIS), que en català — passant prèviament per [δ] — va originar [ɥ], ha adoptat en benasquès la forma [ts], més propera al seu origen; així tenim, per exemple, [kantéts], [letʃíts], [benéts], o [kantáβets], [letʃíβets], [benéβets], en comptes de les solucions amb [ɥ], com les catalanes *canteu*, *llegiu*, *veneu*, o *cantàveu*, *llegieu*, *venieu*. L'única peculiaritat d'aquesta solució digna de mencionar ara és que tendeix a simplificar-se en [s] en les formes de l'imperfet de subjuntiu que tenen una altra [s] en la representació del morfema temporal-modal, freqüentment amb trasllat concomitant del so oclusiu [t] al davant de la part desinencial del mot; així trobem les formes previsibles, com [kantásets], al costat d'altres com [kantát-

42. Aquesta [i] la trobem en benasquès com a resultat propi de *t* en posició implosiva: [pai] (< PATRE), [mai] (< MATRE). En aquest fenomen, doncs, conviuen la solució catalana amb [ɥ] (n. 41) i l'occitana amb [i] (cf. occità *caire*, i fins i tot *paire*).

ses] i [kantáses]; [benéssets], al costat de [benétses] i [benéses]. I amb això donem per acabat aquest llarg periple que hem fet a partir de la consideració de les alternances en l'estructura fonològica dels mots a causa d'accions morfològiques nominals.

12. Finalment, considerarem un dels aspectes més delicats de la parla que ens ocupa. Em refereixo a la seva situació respecte al fenomen que la major part d'investigadors, seguint la inclinació de Menéndez Pidal, han considerat per damunt de tot altre a l'hora d'incorporar el benasquès al domini lingüístic de l'aragonès o del català; és a dir, a la diftongació o no diftongació de les vocals llatines *ö* i *ě*, en posició accentuada. Tots els qui s'han ocupat fins ara més o menys a fons d'aquesta parla han observat que no presenta una solució uniforme i regular pel que fa a aquesta qüestió; al costat de casos de diftongació, com [djen] (< DENTE), [weit] (< OC-TO), que l'emparenten amb l'aragonès, n'apareixen d'altres, com [dɛɯ] (< DECE), [fóra] (< FORA), que la n'allunyen i l'acosten al català.

El fet que les formes amb diftong siguin més abundoses que les no diftongades, tant en el cas de *ě*, com en el de *ö*, ha inclinat la major part d'investigadors a decidir-se per la inclusió del benasquès dins de l'aragonès. Com a prototipus d'aquesta posició, em permeto de citar unes paraules del professor Haensch, que, per la seva claredat, m'estalviaran de fer explicacions més llargues:

«Los numerosos ejemplos ya citados de no diptongación de la *ě* en el grupo *A* podrían llevar a la conclusión de que, o bien las formas diptongadas proceden de dialectos aragoneses, o bien, que desde antiguo existen formas diptongadas y no diptongadas. Estas hipótesis deben ser eliminadas, porque:

a) los ejemplos de conjugación aducidos demuestran que la diptongación es lo originario. La típica diptongación del sufijo *-ellu* > *jéllu* es además un argumento esencial a favor de la prioridad y originalidad de la diptongación;

b) la toponimia, criterio casi infalible en estos casos, demuestra claramente que la *ě* de la zona del grupo *A* se diptonga:

1) «ezyérmos»(2) = yermo, encima de Bisaurri, prado comunal que sirve para pasto de ovejas.

Estos yermos se dividen en dos partes: yermo de kámpo lwéngo (2), y yermo de las artigas (2). La palabra deriva de *ēremu*.

2) «lortjéllo» = extensión de prados en Renanué; deriva de *hortëllu*.

3) «el tusal kastjéllo» = cerro de Renanué; deriva de *castëllu*.

En las demás hablas encontramos al contrario:

pedrafitá < *petra ficta*, aldea junto a Las Paúles, dialecto B.

serranégre < *serra negra*, Sierra Negra, sierra junto a Castanesa.

fombélla < *fonte vetula*, fuente de Bonansa.

Hay que suponer, por tanto, que las formas no diptongadas de la zona A son importadas de dialectos catalanes.»⁴³

I bé, no obstant tot això, crec que ens trobem davant un dels casos que mereix una reflexió pregona i serena damunt materials exhaustius, i no precisament per a pronunciar-nos sobre aquesta litigiosa qüestió de l'aragonesisme o el catalanisme del benasquès, sinó per a descobrir la seva pròpia idiosincràsia.

Però... els materials de què dispo en aquest moment, tot i ésser molt més abundosos i sistemàtics que els que fins ara posseïem, no permeten arribar del tot fins al final en aquest intent. De tota manera, podem esbossar unes línies, potser encertades, potser equivocades, però que, equivocades o encertades, poden constituir la base d'una investigació sobre aquest aspecte més acostada a la realitat lingüística.

Abans, però, d'entrar en la consideració d'aspectes més complexos d'aquesta problemàtica, diré, només, que pel que fa a la conjugació, la diftongació no és generalitzada en la llengua actual, sinó que, contràriament al que podria deduir-se de l'afirmació del professor Haensch, al costat de formes com [bjeŋgo], [tjeŋgo], en trobem d'altres, com [séγo], [enséŋgo], [kéro], [néβe], [sémbro], en els meus materials; aquest és, doncs, un dels punts sobre el qual ens manca una informació més exhaustiva i explícita.⁴⁴

43. G. HAENSCH, *Las hablas de la Alta Ribagorza*, I, 92-93.

44. De tota manera, provisionalment, podríem considerar, a més, tota una sèrie de verbs sense diftongar que apareixen a A. BALLARÍN, *Elementos de gramàtica benasquesa*, 32-33 (no repetim els que coincideixen amb els que hem esmentat procedents dels nostres materials): *asérto*, *alénto*, *koménso*, *enténgo*, *entérro*, *pénso*, *régo*; *abergónso*, *bólo*, *konsólo*, *kónto*, *próbo*, *sólto*.

Sembla, però, que, tot i que ja he dit que no vull entrar pròpiament en problemes d'encasellament, en tot cas aquests exemples no afavoririen la tesi aragonesista.

Però deixarem els casos afectats per la conjugació, que, per aquest mateix fet, tenen uns condicionaments externs que poden donar característiques especials als fenòmens fonètics que s'hi veuen involucrats.

13. Entre els materials recollits personalment, apareixen diversos mots afectats per aquesta problemàtica. Degudament agrupats els que concerneixen la diftongació de *ǵ* i la de *ǝ*, i separats els que presenten diftong dels que no en presenten, són els següents:

Ǟ DIFTONGADA		Ǟ NO DIFTONGADA	
[bwéлта]	[mwéла]	[aβwéло]	[pikapórt]
[wéло]	[weit]	[mortixwéло] ⁴⁹	[fok], [fɔk]
[kwéло]	[tʃwéγo]	[answéло]	[kóβa]
[entamwérso] ⁴⁵	[mwéso]	[piγwéta]	[bóγa] ⁵⁶
[mwérto]	[wéso]	[trwésa] ⁵⁰	[fóra]
[nwéβo]	[nwésa] ⁴⁶	[ředwéлта] ⁵¹	[fórsa]
[řwédo]	[twérto]	[fwéла]	[fórt] (Saünc: [fwort])
[pwérko]	[swéko]	[kwestéres]	
[trwéno]	[dwéɲa] ⁴⁷	[bwédo] ⁵²	[dóna]
[fwen]	[swéɲo]	[espwéna]	[órdi]
[kwérda]	[fwénte]	[martwáλ] ⁵³	[nou], [nɔu]
[řwéda]	[řetuswéло] ⁴⁸	[řanwéko] ⁵⁴	(< NOVE)
[espwérta]	[paɲwéло]	[kwéta] ⁵⁵	[bɔu], [bou] [ɔu]

45. esmorzar.

46. *nou* (fruit de la noguera).

47. *mestressa*.

48. *clatell*, documentat només a Eressué.

49. *albat*.

50. *feix*, documentat només a Saünc.

51. *lligam* per als feixos o càrregues d'herba o de llenya, fet de vergues flexibles.

Ë DIFTONGADA		Ë NO DIFTONGADA ⁶⁸
[djens]	[yédra]	[fel], [fel]
[pjérna]	[pimjénto]	(Cerler)
[aljénto]	[sjes] ⁵⁹	[mél̄sa], [mél̄sa]
[sjéyo]	[fjéro]	(Cerler)
[pendjénte]	[bjekáða]	[eské̄ra], [eské̄ra]
[sirbjénte]	[bjéngo]	(Eressué)
[pjénte]	[tjéngo]	[peu]
[kadjéra]	[pjérde]	[iβért]
[pjésa]	[uβjérta]	[sé̄ra]
[tjé̄lo] ⁵⁷	[budjé̄ls]	[fé̄ri]
[njéto]	[kanjé̄la] ⁶⁰	[set]
[bjéxo]	[palpjé̄lo] ⁶¹	[deu], [deu]
[fjésta]	[pastjé̄lo] ⁶²	(Cerler)
[mjérkes]	[f̄astjé̄lo]	[det̄fisé̄] ⁶⁹
[bjérnes]	[portjé̄lo]	[mél̄]
[noβjémbre]	[martjé̄lo]	[té̄ra]
[didjémbre]	[f̄osjé̄lo] ⁶³	[t̄f̄é̄lo]
[bisjésto]	[taβjé̄la]	[pédra]
[bjéspra]	[armjé̄las] ⁶⁴	[neu]
[njéβla]	[kansjé̄lo] ⁶⁵	[né̄βe], [né̄βa]
[yérmō]	[diβjé̄lo] ⁶⁶	[sen]
[fjémo]	[kadjé̄lo] ⁶⁷	[be]
[sjé̄ro] ⁵⁸	[kostjé̄las]	[pēl]
[tjérno]	[estjé̄la]	[kéro], [kes],
		[kére]

52. *buit*.

53. *maduixa*.

54. *renoc*, només a Saünc, alternant amb [kūleréta], que és la solució de les altres poblacions.

55. *cuita*.

56. *fita*, només a Eressué; a les altres poblacions, [f̄fta].

57. Conjunt de posts que es col·loquen sota les lloses de la teulada.

58. *cerro*.

59. *sis*.

14. En principi, no s'observa cap característica fàcilment sistematitzable pel que fa als casos relatius a *ǒ* d'aquest fenomen; hi ha una sèrie abundosa de mots amb diftong (trenta-nou en el nostre recompte), al costat d'una de més reduïda (dotze en el nostre recompte) sense diftong.⁷⁰ Una situació semblant es produeix en el cas de *ě*: en els nostres materials, quaranta-vuit mots amb diftong — quedarien reduïts a trenta-tres, si comptàvem com un de sol tots els mots que presenten ocurrencies del sufix llatí -*ELLU* — i vint sense diftong — comptem com un de sol les formes verbals [*kéro*], [*kés*], etc.

Ara, si bé, pel que fa a *ǒ*, dels materials obtinguts no es desprèn en una primera aproximació cap tipus de regularitat, i, per tant, no podem oferir per ara cap element de judici nou a allò que

60. *canell*.

61. *palma de la mà*.

62. A Cerler *pestell*, a Saünc i a Eressué, *baldó*.

63. Bastó de boix per a espolsar el gra i separar-lo de la tija, només documentat a Eressué; sembla que és el mateix que a les altres localitats anomenen [*manéro*].

64. *anelles*.

65. *cavalló* (Saünc).

66. *cabdell*.

67. *cadell* (de gos).

68. Incloem en aquesta llista els mots [*mélsa*] (< germ. *miltia*) i [*eskéra*] (< basc *ezker*) encara que no provinguin d'una *ē* llatina, perquè la seva evolució ha estat paral·lela als casos d'*ě* (cf. cast. *izquierda*, ar. *mielsa*).

69. Igualment conserven la vocal sense diftongar el primer element dels mots [*detʃiwéit*] i [*detʃinóu*].

70. Aquests solen tenir [ɔ], tot i que hi ha una relativa alternança amb [o], sigui a localitats diferents, sigui a la mateixa localitat. L'abast sociològic d'aquesta variació no ha pogut ésser estudiat per ara.

Al marge de la diftongació, hi ha en el parlant benasquès una consciència de la diferenciació entre una [e] tancada i una [ɛ] oberta; preguntat un subjecte sobre la diferència de pronunciació entre [*set*] 'necessitat de beure' i [*set*] 'nombre set', contesta: [*parése ke ye iɣwál*] 'pero no ye βρέηκα iɣwál'; semblantment han respost pel que fa a la diferència entre la [o] de [*fort*] 'forn' i la [ɔ] de [*fɔrt*] 'fort'. De tota manera, caldria investigar l'abast real d'aquesta consciència entre els parlants, a diferents poblacions i en diferents generacions.

ja ha estat dit, pel que fa a *ě*, en canvi, podem observar que, en una bona part dels mots que tenen la vocal sense diftongar, aquesta vocal es correspon amb una [ɛ] del català occidental — i, per descomptat, de l'oriental —: [fɛl], [mɛlsa], [eskɛra], [pɛu], [iβɛrt], [sɛra], [fɛri], [sɛt], [dɛtʃisɛt], [dɛu], [mɛl], [tɛra], [tʃɛlo],⁷¹ i només sis tenen, en principi, [e] en cat. occ.: [sen], [be], [pɛɹ], [pɛdra], [nɛu], [nɛbe]; però, encara, [pɛdra] i [nɛu], segons les enquestes de l'*Atlas Lingüístic del Domini Català*, presenten [ɛ] a les poblacions de La Pobla de Roda i Les Paüls,⁷² pròximes a la zona que estudiem — la primera al sud i la segona al sud-est. Complementàriament, d'entre tota la sèrie de mots amb diftong que hem inventariat, només n'hi ha dos que tinguin [ɛ] en cat. occ., i, encara, són la forma verbal [pjɛrde] i l'adjectiu participi [uβjɛrta].⁷³

71. També en aquest cas el timbre de la vocal és en general [ɛ], amb alguna alternança amb [e], excepte en els vuit darrers mots de la llista ([tʃɛlo], [pɛdra], [sen], [be], [pɛɹ], [kɛro] — [kes], [kɛre], etc. —, [nɛu], [nɛbe]), que apareixen fixament amb [e] a les tres poblacions estudiades. Amb [ɛ] trobem altres mots que no hem inclòs en aquest inventari, perquè no tenen relació amb la diftongació castellano-aragonesa, com [tɛla], [taβɛrna], [bɛrt], que també tenen [ɛ] en cat. occ. I encara podem considerar la forma [kɛso], com havent rebut el mateix tractament que els casos que es corresponen amb el cat. occ. [ɛ]; tenim precedents d'haver estat sotmesa la primera vocal del resultat del llatí CASEU al mateix tractament que les [ɛ] obertes del cat. occ.: en efecte, a la població de La Codonyera (Matarranya), on es produeix una diftongació específica de tota vocal que en cat. occ. és [ɛ] — provingui de *ě* o de *ē* (Ē, ĭ) —, apareix aquest tipus lèxic precisament amb la forma [kjázo], és a dir, com si en català hi hagués un hipotètic *[kɛzo] (aquesta informació prové de la meua tesi doctoral, cf. nota 3 d'aquest estudi).

72. A la Pobla de Roda l'enquesta va ésser feta per Joan Veny i jo mateix l'any 1968. A Les Paüls s'ha fet, per inadvertència, dues enquestes; la primera pels mateixos que l'anterior, i la segona per Joan Martí l'any 1975. Es dona la circumstància que *pedra* apareix a Les Paüls amb [e] a la primera enquesta i amb [ɛ] a la segona. Pel que fa a *neva*, trobem [nɛβa] a Les Paüls i [nɛβa] a la Pobla de Roda.

73. Quant a la toponímia, que ha estat utilitzada per altres autors (vegeu més amunt la citació que hem fet de Haensch — § 12 —), són tan pocs els casos que podem obtenir, que és difícil de poder-los relacionar amb l'argumentació que ens ocupa.

15. Resumint, podríem dir que el benasquès ha diftongat la *ě* llatina en les mateixes circumstàncies que l'aragonès, excepte en aquelles que condicionen el caràcter obert de [ɛ] en cat. occ.; és a dir, en aquells casos que en cat. occ. hi ha [ɛ], s'ha mantingut la vocal sense diftongar, malgrat correspondre a una *ě* llatina.⁷⁴ Hem de concloure, per tant, que la dinàmica de la diftongació de *ě* llatina és en benasquès, si més no, mediatitzada pels mateixos condicionaments que en cat. occ. han originat una [ɛ], enfront d'una [e], i que aquesta mediatització s'ha concretat en la no diftongació — i fixació en [ɛ] en la major part dels casos — d'aquelles ocurrences de *ě* llatina que en cat. occ. han esdevingut [ɛ].

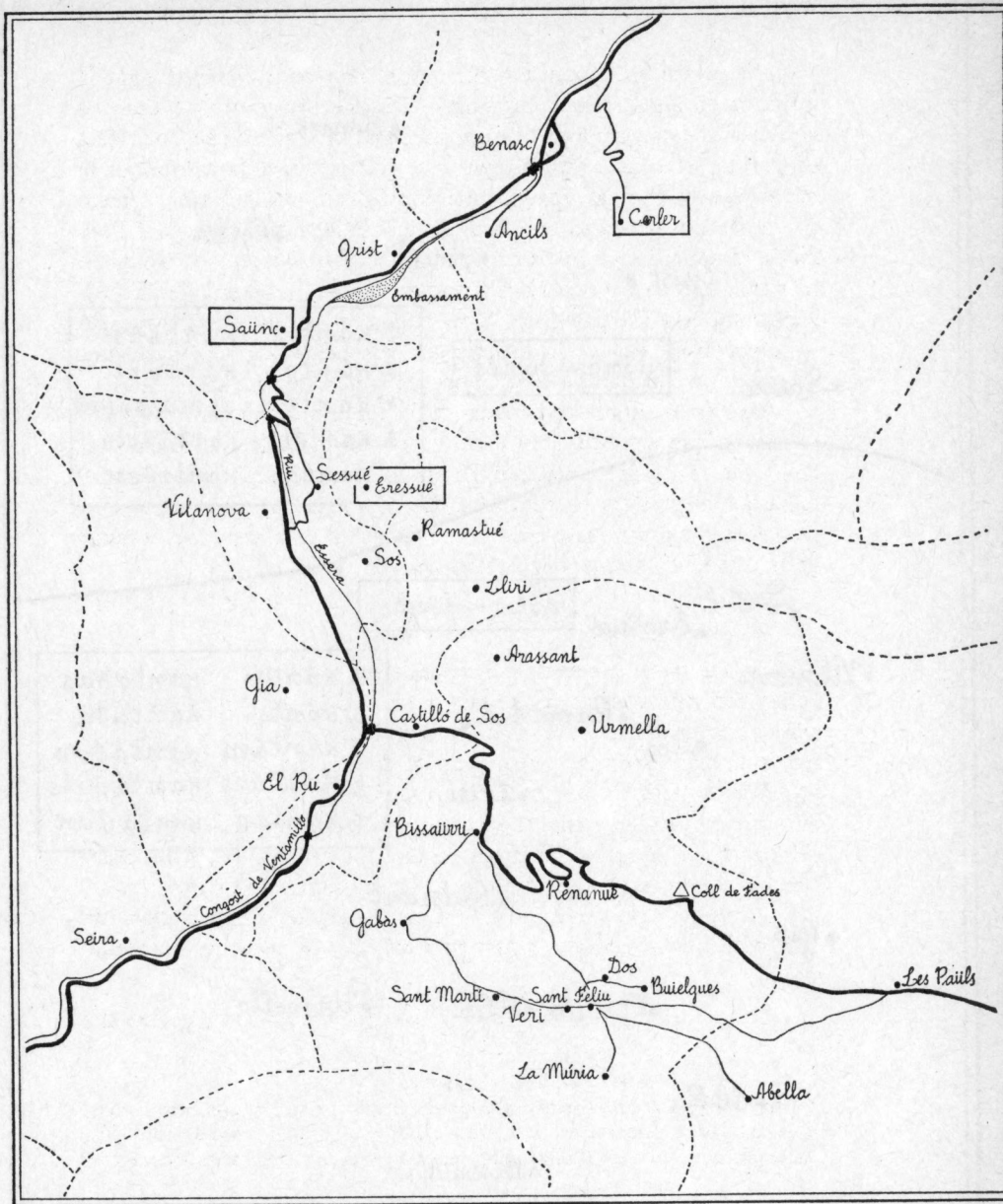
Això és la simple constatació d'un fet; no cal donar-li més importància que aquesta, i no voldria arriscar-me a fer de tal constatació una tesi sense haver ampliat la informació segons la metodologia que al principi he comentat. De tota manera, crec que la simple constatació pot ésser considerada com un argument més a favor de la prudència abans d'encasellar aquest parlar.

* * *

Són molts els aspectes que en podríem comentar encara: de fonètica, de morfologia, de sintaxi i de lèxic; però ultrapassariem massa l'espai que ens ha estat atorgat. Per tant, no en considerarem cap més. Sembla, d'altra banda, que ja he complert el meu propòsit de posar a la consideració dels presents alguns dels resultats provisoris d'una investigació inacabada. Amb això espero haver contribuït, encara que sigui en una minsa mesura, al propòsit que he manifestat al principi: a un coneixement més aprofundit, real i sistemàtic del benasquès i, en conseqüència, a fornir elements de judici més abundosos i matisats per al seu eventual encasellament.

JOAQUIM RAFEL I FONTANALS

74. Deixem ara de banda els exemples sense diftong que ja hem adduït, de la conjugació d'alguns verbs, i altres mots no relacionats amb cat. occ. [ɛ], i que, per tant, queden allunyats del fenomen específic que estem examinant.

• Benasc

• Cerler

• Ancils

Grist •

• Saiñc

dóna ~ dónes

2. kántes	kantáβes
3. kánte	kantáβe
4. kantém	kantáβan(-en)
5. kantéts	kantáβets
6. kánten	kantáβen

• Sessué

• Eressué

dóna ~ dónas

• Vilanova

• Ramastué

• Sos

• Lliri

2. kántas	kantáβas
3. kánta	kantáβa
4. kantám	kantáβan
5. kantáts	kantáβats
6. kántan	kantáβan

• Arassant

• Gia

• Castillo de Sos

• Urmella

• El Ru

• Bissairri

• Renanué